

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

КОБКО-ОДАРІЙ В. С.,
аспірант кафедри міжнародного
та європейського права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.12 (477)

**КАТЕГОРІЯ «ПРАВОВА СПАДЩИНА»:
ДОСВІД ТЕОРЕТИЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ**

У статті аналізуються підходи різних авторів щодо розуміння поняття «правова спадщина», дається перелік характерних рис та ознак цього поняття, а також дано розгорнуте дослідження щодо співвідношення правової спадщини з такими правовими явищами, як правова традиція, наступність у праві, циклічність, правовий досвід, рецепція.

Ключові слова: *правова спадщина, правова традиція, наступність у праві, циклічність, правовий досвід, рецепція.*

В статье анализируются подходы разных авторов к пониманию понятия «правовое наследие», дается перечень характерных черт и признаков данного понятия, а также предоставлено развернутое исследование по поводу соотношения правового наследия с такими правовыми явлениями, как правовая традиция, преемственность в праве, цикличность, правовой опыт, рецепция.

Ключевые слова: *правовое наследие, правовая традиция, цикличность, правовой опыт, рецепция.*

In the article approaches of different authors are analysed in relation to understanding of concept “legal inheritance”, the list of the personal touches and signs of this concept is given, and also the unfolded research is given in relation to correlation of legal inheritance with such legal phenomena as legal tradition, following in a law, recurrence, legal experience, reception.

Key words: *legal inheritance, legal tradition, following in a law, recurrence, legal experience, reception.*

Вступ. Право будь-якої країни розвивається двома способами: по-перше, це використання власного правового досвіду, національної правової традиції, по-друге, завдяки запозиченням з інших правових культур. Перший спосіб забезпечує збереження національної самобутності, унікальності правової системи, другий – приводить до зближення правових систем сучасності. Розвиток права на базі свого минулого – це одна із закономірностей правової еволюції. Є всі підстави стверджувати, що кожна правова система має власну правову спадщину, значна частина якої зберігається навіть за значних соціальних потрясінь.

Незважаючи на багатоплановість наукових досліджень, присвячених правовій традиції, категорія «правова спадщина» залишається поза увагою науковців. У правовій науці трапляються поодинокі праці, в котрих науковці досліджують окремі аспекти правової спадщи-

ни. Зокрема, йдеться про праці таких учених, як Л. Авраменко, В. Завальнюк, С. Молчанова, Ю. Оборотов, С. Софронова та інші.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати різні підходи до розуміння правової спадщини, вказати її характерні ознаки, встановити взаємоз'язок правової спадщини з іншими суміжними поняттями, а саме: правовою традицією, наступністю в праві, циклічністю, правовим досвідом та рецепцією.

Результати дослідження. Для визначення поняття та особливостей правової спадщини необхідно звернутися до вже наявних трактувань цієї категорії, а також з'ясувати співвідношення цієї категорії з такими поняттями, як «правова традиція», «правовий досвід», «наступність у праві», «циклічність», «правова рецепція».

Правова спадщина – це сукупність зв'язків, відносин і результатів правового розвитку минулих історичних епох у межах кожної правової культури, правової системи чи правової сім'ї. Правова спадщина втілена в сукупності правових цінностей, закладених в основі будь-якої правової системи, за допомогою яких існує, функціонує та розвивається право [1, с. 8].

На думку В. Карташова, «правова спадщина – це вся сукупність юридичних явищ, відносин, станів, результатів діяльності та досвіду, що залишилась національній правовій системі конкретного суспільства (регіону тощо) від попередніх етапів і періодів суспільного розвитку» [2, с. 11].

Л. Авраменко під правовою спадщиною розуміє «сукупність висновків, поглядів, зв'язків, відносин, які є результатом правового досвіду її народу та перебувають у розпорядженні сучасного покоління як його досягнення (власність)» [3, с. 6].

Зі свого боку В. Рибаків визначає правову спадщину як «сукупність зв'язків, відносин і результатів діяльності людини в правовій сфері протягом усіх минулих історичних епох, що підлягають критичній переоцінці та перегляду, розвитку та використанню відповідно до об'єктивних критеріїв правового прогресу» [4, с. 28].

С. Софронова визначає правову спадщину як «сукупність предметних юридичних явищ (форм, засобів, правовідносин, способів юридичної діяльності, правової термінології), що сформувалися в попередні історичні періоди та впливають на сучасний розвиток правової системи суспільства» [5, с. 9].

Як бачимо, наведені визначення правової спадщини містять такі ознаки:

- правова спадщина – це, перш за все, правовий досвід, отриманий унаслідок правової діяльності;
- правова спадщина – це не лише сукупність юридичних явищ, що передається наступному поколінню, але й вона має бути сприйнята цим поколінням;
- правова спадщина має сталий характер, що дає їй змогу виконувати функцію захисту, збереження та самовиживання людського соціуму;
- в основі правової спадщини лежать правові цінності, за допомогою яких існує, функціонує та розвивається право;
- має історичний характер;
- містить етнічні та культурні основи національної правової культури;
- формується на основі правового менталітету, юридичної практики, життєвого правового досвіду людей;
- несе в собі зв'язок теперішнього із майбутнім.

Запропоновані підходи до розуміння правової спадщини акцентують увагу на тому, що правова спадщина виражає історичний рух правової системи. Позитивним у таких підходах є те, що правова спадщина розуміється як певні зв'язки, взаємовпливи, що мають місце всередині правової культури, правової системи. Будь-яка правова система базується на правовій спадщині й одночасно творить її. Це показник правової культури, що входить у конкретну правову систему як складовий елемент її ідеологічної підсистеми. Концепція правової спадщини народів становить логічне відбиття на національному рівні концепції всесвітньої правової спадщини. Водночас не можна не помітити велику загальність, схематичність наведених спроб осмислення правової спадщини. Адже вирази «сукупність відносин і результа-

тів правового розвитку», «сукупність висновків, поглядів, зв'язків, відносин», «сукупність предметних юридичних явищ» залишають великий простір для їх інтерпретації. Окрім того, не завжди правова спадщина формується з досягнень суспільства. Адже правова спадщина має як зовнішню, так і внутрішню сторони. Якщо «внутрішня – це генетичний зв'язок між ступенями й етапами розвитку права, який корениться у правових закономірностях еволюції правових систем, то зовнішня – виражається в таких формах, як збереження, засвоєння, використання цінних елементів із минулого власного правового досвіду» [6, с. 8]. Правовий прогрес можливий, лише коли використовується та частина правової спадщини, яка сприяє поступовому прогресивному розвитку правової системи.

Складовою частиною поняття «правова спадщина» є категорія «правова традиція». Тому цілком доречно навести деякі визначення цього поняття. Наприклад, Ю. Оборотов вважає, що «правова традиція становить зв'язок часів, соціальне (правове) спадкування» [7, с. 61]. Р. Суліпов визначає правові традиції як «відтворюючі змістоутворюючі принципи права, які забезпечують традицію та сприйняття попереднього правового досвіду, а також орієнтацію правової дійсності на укріплення, відновлення правового спадку» [8, с. 50].

Правові традиції охоплюють об'єкти правової спадщини, процес соціально-правового успадкування, його способи. Вони передаються із покоління в покоління, зберігаються в суспільстві протягом тривалого часу та впливають на сучасний розвиток правової системи. Кожний наступний етап розвитку правової системи сприймає низку правових традицій і водночас здійснює відбір. Без цього неможливий розвиток як такий, перехід від минулого до теперішнього, від старого до нового. Це особливо характерно для права, котре, порівняно з іншими політичними явищами, найбільш тісно пов'язане з минулим.

Як слушно зазначає В. Сорокін, «традиції в сучасному світі мають значення потужного регулятивного засобу, пронизаного великим гуманістичним і практичним змістом та підкріпленого потужною етнокультурною сферою. Традиція зберігає правову систему, забезпечує її якісну своєрідність, самовідновлюваність, самототожність в історії. Традиція, яка розуміється як культурна спадщина та спадок, виступає життєвою силою культури, як механізм збереження та відновлення культурних констант» [9, с. 19]. Культурно-правові традиції виступають як узагальнення тривалої соціальної практики та стають загальноприйнятим стереотипом поведінки, на основі якої формується поведінковий фон, котрий у кінцевому підсумку й визначає правову культуру цього суспільства [10, с. 10].

До того ж варто зазначити, що використання правової спадщини без її зміни являє собою правову традицію. Традиція зберігає правову систему, забезпечує її якісну своєрідність, самовідновлюваність, самототожність в історії. Традиція, що розуміється як культурне спадкування та спадок, убачається як життєва сила культури, як механізм збереження та відновлення культурних констант [11, с. 11].

Але говорити про традицію – це зовсім не означає говорити про традиціоналізм. Проте це завжди означає говорити про правову спадщину. Як зауважив М. Бердяєв, «без традиції культура неможлива» [12, с. 6].

Інший термін, з яким пов'язана категорія «правова спадщина» – це «правовий досвід». Різниця між ними лише в тому, що «правовий досвід є найважливішим компонентом практики» [13, с. 209] і становить собою колективну, надіндивідуальну соціально-правову пам'ять, що забезпечує накопичення, систематизацію, збереження й передачу інформації (знань, навичок, оцінок, підходів тощо), дає змогу фіксувати й деякою мірою відтворювати весь процес правової діяльності або окремі її фрагменти [14, с. 8]. Це визначення поняття «правовий досвід» відповідає тлумаченню терміна «досвід», що міститься в тлумачних словниках. Зокрема, під досвідом розуміється «сукупність практично освоєних знань, навичок, умінь; відбиття у людській свідомості об'єктивного світу, суспільної практики, спрямованої на зміну цього світу» [15, с. 368]. Дещо інше визначення поняття «правовий досвід» дає О. Тимофєєв. Учений визначає юридичний (правовий) досвід як «сформовану та збережену з метою подальшого відтворення системно організовану інформацію, отриману на підставі сприйняття суб'єктами юридично значимої поведінки або внаслідок їхньої соціальної ко-

мунікації, нерозривно пов'язану з мовою та чуттєво-емпіричним відбиттям властивостей і відношень об'єктів правової системи суспільства, засвоєння котрої значною мірою визначає можливість здійснення, зміст та ефективність будь-якої майбутньої діяльності, а також є необхідною умовою пізнання правової дійсності» [16, с. 42].

Правовий досвід, як і правова спадщина, – це завжди свідоме звернення до минулого зі всіма його плюсами та мінусами, негативним і позитивним змістом; це колективне знання, що відображає узагальнену минулу діяльність і спрямоване на майбутнє; це сформована інформація, що набута людством унаслідок історичної діяльності; це невід'ємна частина національної правової системи. Правовий досвід безпосередньо входить до правової спадщини, оскільки містить свого роду систему координат в оцінці теперішнього та майбутнього.

Є ряд моментів, що характеризують термін «правова спадщина» як такий, що відрізняється від поняття «правовий досвід».

По-перше, просторові та часові межі правового досвіду ширші, ніж у правового спадку. Правовий досвід як система емпіричних знань не обмежується рамками однієї правової системи. Він формується із запасу національних правових знань і знань інших країн, сприйняття позитивного досвіду, котрий виступає основою подальшого етапу розвитку. Знання, як і наука, не має територіальних меж. Правова спадщина завжди історична: вона пов'язана із сприйняттям лише правових елементів минулого, тоді як правовий досвід може виявлятися під час і використання правових досягнень синхронно діючих правових систем, і використання минулого правового досвіду.

По-друге, якщо правовий досвід – це синтез емпіричних знань, набутих людством унаслідок історичної діяльності, то правова спадщина – це правова інформація, що накопичується, зберігається, передається від одного покоління до іншого за допомогою створених людиною знакових систем.

По-третє, правовий досвід має практичний характер. Правовий досвід формується із взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, ядром яких є не лише знання, але й уміння, навички конкретних особистостей, соціальна праця класів, націй, набутих унаслідок їхньої історичної діяльності [17, с. 206]. Правова спадщина – це духовний орієнтир, стрижень права в його духовно-змістовому вимірі, основа для правотворчості.

По-четверте, дефініція правової спадщини визначається через категорію «зв'язок» між різними історичними етапами розвитку правової системи. За допомогою збереження, використання, з'ясування, передачі елементів одного історичного етапу наступному забезпечується зв'язок, здійснюється розвиток права. Правовий досвід такого історичного зв'язку немає.

По-п'яте, існування правової спадщини поза певною етнічною культурою є неможливим, тоді як правовий досвід не прив'язаний до певної етнокультурної спільноти. Правовий досвід опосередковує динаміку суспільного розвитку, тоді як правова спадщина визначає його статичну, встановлює форми та цінності.

По-шосте, правовий досвід може бути як груповим, так і індивідуальним, а правова спадщина лише груповою.

В юридичній літературі поняття «правова спадщина» часто ототожнюють із поняттям «наступність у праві». Як зазначає В. Рибаків, «наступність у праві та правова спадщина мають багато спільного. Вони близькі за змістом, мають місце під час переходу від однієї сходинки (стадії, етапу, типу) розвитку права до другої, пов'язані з категоріями «старого» та «нового» в правовій надбудові, розуміються як «зв'язок часів», вже здійснене й одночасно тенденція нових звершень. Це дає підстави використовувати ці поняття як синоніми, особливо в буденному словозастосуванні. Однак спільність категорій та їхня тотожність часткова [17, с. 206].

В. Рибаків зауважує, що «конкретність у цьому питанні може бути досягнута за допомогою багатостороннього, різноаспектного підходу до аналізу єдності та відмінності понять, що розглядаються. Наприклад, якщо в загальнофілософському розумінні обсяг поняття «наступність» ширший за обсяг поняття «наслідування», то в аспекті співвідношення

об'єкта та суб'єкта спостерігається прямопротилежна картина. Спадщина завжди ширша від об'єкта наступності, змістом котрої виступають деякі частини, сторони, елементи спадщини. Це справедливо, адже наступність означає еволюцію, розвиток, життя старого в новому. Об'єктом наступності стають ті сторони спадщини, котрі розвиваються на нових етапах історії, в нових історичних умовах, створюючи основу нового.

Що потрібно розуміти під поняттям «наступність у праві» та які складники містить це явище правової дійсності? У працях В. Бабаєва дається така дефініція поняття «наступність у праві»: це запозичення правом тієї чи іншої держави положень минулих чи сучасних її правових систем [18, с. 227]. На думку В. Рибаківа, «наступність права – процес складний і суперечливий. А названа процесом тому, що окремі елементи переходять від одного типу права або етапу розвитку в другий, тобто відбувається рух, внаслідок якого здійснюється розвиток права. Він також передбачає дві стадії: по-перше, передачу накопиченого матеріалу одним типом (етапом) права другому; по-друге, засвоєння та використання новим типом (етапом) права цих правових цінностей. Складність процесу наступності полягає в тому, що сприйняті елементи старого права не є абсолютно «чистими», вони приховують тенденцію боротьби з новим, можуть за певних умов бути провідниками негативного, старого. Розвиток права неможливий без наступності, що є основою поступального руху [19, с. 40].

Ототожнення понять «правова спадщина» та «наступність у праві» не є випадковим. Оскільки і в першому, і в другому випадку йдеться про використання «юридичного досвіду і культури попередніх поколінь, про тенденції розвитку правової системи від минулого до теперішнього і від теперішнього до майбутнього, про становлення нових суспільних і правових інститутів» [20, с. 11]. Правова спадщина та наступність у праві не виходять за межі держави.

Усе ж потрібно розуміти, що якщо наступність у праві передбачає збереження тих чи інших досягнень правової культури минулого, використання всього того позитивного, що було накопичене в попередні епохи, ліквідацію застарілого, руйнівного, консервативного, з утриманням всього прогресивного, що відповідає більш високому рівню розвитку, то поняття «правова спадщина» містить не лише те, що належить зберегти, використовувати (що характерно для наступності в праві), але й те, від чого варто позбавитись як такого, що сповільнює розвиток правової системи, не відповідає загальнолюдським цінностям тощо. Наступність у праві вимагає свідомого, обґрунтованого, історично виправданого підходу до правової спадщини. Обсяг наступності в праві залежить від якості та ефективності попереднього історичного досвіду; наявності в суспільстві передумов для використання правової культури минулого; ступеня розвитку тієї чи іншої правової системи, котра запозичує досягнення минулого; здатності правових елементів минулого формувати, закріплювати та розвивати сучасну правову систему загалом чи окремі її елементи. Отже, наступність у праві знаходить своє вираження як у збереженні всього позитивного з попередньої правової спадщини без суттєвих змін, так і в коригуванні перенесеного в новий якісний стан у процесі розвитку, що передбачає його засвоєння та використання.

Розглядаючи сутність наступності в праві, М. Неновські розглядає її у двох напрямках: «вертикальному», тобто «під час зміни суспільно-економічних формацій», і «горизонтальному», за котрого сторони перебувають в одній суспільно-економічній формації [21, с. 46]. Тобто в основі розуміння наступності в праві по «вертикалі» лежить часовий критерій, а по «горизонталі» – просторовий критерій. Якщо правова спадщина завжди історична: вона пов'язана зі сприйняттям лише правових елементів минулого, то наступність у праві може виявлятися і під час використання синхронно діючих явищ правової дійсності.

Ще наступність у праві та правова спадщина розрізняються між собою за суб'єктивним фактором. У випадку з правовою спадщиною – це свій власний досвід правової системи, накопичений попередніми етапами; у відношенні наступності в праві – це може бути як власний досвід, так і досвід інших правових систем. До того ж таке запозичення має позитивне значення, виключає сліпе копіювання або автоматичне перенесення тих чи інших явищ правової дійсності до національної правової системи.

Намагаючись розмежувати поняття «наступність у праві» та «правова спадщина», Е. Баллер зазначає, що правова спадщина передбачає спадкодавця, а наступність у праві – ні. Він пише, що останнє поняття є загальнофілософським і має методологічне значення, а перше передбачає спадкодавця, тобто усвідомлення об'єктивної закономірності наступності в праві та усвідомлення діяння, котре спрямоване на критичне оцінювання культурних цінностей, що залишилися від попередніх поколінь, та їх творче використання [22, с. 65].

Е. Баллер робить висновок про те, що наступність у праві, на відміну від правового спадку, не передбачає спадкоємця, а передбачає собою неусвідомлене дійство. З цієї думкою не погоджується В. Рибаків. Учений зазначає, що якщо є діяння, то є її виконавець, тобто спадкоємець. А об'єктивність явища не виключає його усвідомлення.

Поряд із правовою спадщиною як об'єктивний фактор розвитку правової системи можна назвати також циклічність. Якщо правова спадщина оперує критеріями безкінечного розвитку, становить основу розвитку національного права, пов'язує його етапи, поєднує минуле та теперішнє, то циклічність засновується на «гіпотезі переривчастого розвитку» і передбачає локалізацію динаміки соціально-просторових часових змін точками початку і завершення. Точка завершення циклу співпадає за своєю субстанціональною характеристикою з точкою початку (якщо проводити аналогію початку і завершення циклу з народженням і смертю людини, то народження знаменує собою момент переходу із нічого в щось, а смерть із чогось у ніщо, при цьому і в тому, і в іншому випадку сам момент переходу являє собою «нульовий» період). Завершення попереднього циклу стосовно історії соціальних відносин одночасно знаменує собою «смерть історії» та водночас початок нового витка (циклу) історичного розвитку. Поняття «смерть історії» означає зруйнування національної культури та заснованої на ній цивілізації» [23, с. 42].

Циклічність являє собою певні етапи руху правової системи, що має завершений характер і вичерпав можливості для подальшого розвитку за цих умов, але при цьому здатний дати поштовх для подальшого розвитку. Закінчення циклу може знаменувати собою завершення певного етапу, і фаза загибелі одного циклу є передумовою зародження наступного циклу. Л. Гумельов, котрий використовував циклічний підхід у теорії розвитку цивілізацій, виділяв чотири фази розвитку циклу: 1) фаза історичного становлення; 2) фаза історичного існування; 3) фаза історичного занепаду; 4) фаза історичних реліктів (чи загибелі) [24, с. 260].

Цикл поєднує в собі характеристики кола та спіралі, що пов'язує дві протилежні сили в нерозривне коло. Одна взаємодія втягується в другу – більш широку, котра, у свою чергу, втягується в третю і так далі. І якщо перша взаємодія являє собою кругообіг, то друга та третя взаємодії будуть також кругообігом, але більш широким. Виникає ланцюг взаємопов'язаних кругообертів, ланцюг взаємопов'язаних колоспиралів. Будь-який кругообіг є цьому ланцюгу є її необхідною ланкою, без якої ланцюг не може існувати [25, с. 21].

Цикл по колу «замкнений на собі». Кожного разу на кінцевій фазі відбувається обнуління балансу, історія починається із заперечення позитивного досвіду попереднього періоду розвитку правової системи та його негативної критики, що здійснюється представниками «нової» державно-правової політики. Розвиток циклу по спіралі, навпаки, передбачає використання правового досвіду попередніх поколінь для формування теперішнього. Спиральний цикл не обов'язково означає прогрес, але в будь-якому разі йдеться про якісні зміни з урахуванням правової спадщини та правової традиції тієї чи іншої правової системи.

Втім, використання терміна «циклічність» щодо правової спадщини можливе лише за умови, якщо йдеться про циклічність діалектичної властивості. Йдеться про збереження форми, а не змісту. Мається на увазі, що рамки відтворення обмежені: «Це не повторюваність у її первинному вигляді, а якісно новий стан того, що було втрачено на попередніх історичних етапах розвитку держави, повернення до якого зумовлено прогресивним правовим досвідом інших сучасних цій державі правових систем, які зберегли спадщину, точніше, це повернення власних традицій. Наявність модифікації – результат нового оберту розвитку

правової системи, який зумовлений змінами в матеріальній і духовній сферах буття народу, а також у деяких межах врахування правового досвіду синхронно функціонуючих держав» [26, с. 5].

Залежно від зміни культурних епох змінюється ставлення до тих чи інших цінностей. Г. Мальцев зазначає таке: «Якщо правова історія являє собою безкінечне чергування циклів, всередині котрих визначаються схожі фази та багатократно відновлювальні процеси, то виходить, що право рухається за власним колом з обов'язковим поверненням на певні висхідні пункти» [27, с. 96].

Україна розвивається за циклічністю по колу, в межах якої відбувається обнуління балансу, відмова від свого минулого позитивного та негативного досвіду, від своєї правової спадщини, правової традиції, сліпе копіювання чужої правової спадщини, зазвичай західної правової традиції, що призводить до появи нежиттєздатних правових і політичних інститутів, норм права тощо.

Правова спадщина характеризується безперервним розвитком права, зв'язком етапів у такому розвитку. Чим вища форма розвитку правової системи, тим більш глибоким буде занурення у власне минуле, спроможність утримувати, зберігати та асимілювати старе під час побудови нового. Циклічність, навпаки, характеризується дискретністю, переривчатістю процесу, поверненням до попереднього пункту розвитку правової системи.

Циклічність, на відміну від правової спадщини, – явище стихійне, котре не залежить від волі народу, правлячої еліти та не усвідомлюється ними. Саме тому кожен тип права має однакові, повторювані в часі ознаки. Багаточисельні держави та правові системи у різних народів і в різні часи не виключають, а навпаки – передбачають схожість і повторення ряду притаманних їм ознак.

Аналіз цих ознак, що повторюються, а точніше – їх узагальнення дає змогу об'єднати суспільні явища, що розглядаються, в єдину структуру (тип, категорію), котра відображає єдність корінних рис усіх державних і правових систем однієї суспільно-економічної формації. У правових системах однієї формації обов'язково присутнє повторення. Саме повторюваність, а не наступність дала можливість К. Марксу створити вчення про історичні етапи держави та права.

Термін «правова спадщина» тісно пов'язаний іще з одним явищем правової дійсності, а саме – правовою рецепцією. У зв'язку з цим з'являється необхідність уточнення поняття «правова рецепція» та розмежування його з поняттям «правова спадщина».

Розуміння рецепції права ускладнюється термінологічним різноманіттям. Досліджуючи питання правової рецепції, вчені використовують різні поняття, зокрема А. Мартишин застосовує термін «трансплантація», Карбоньє – «аккультурація», Ю. Тихомиров – «асиміляція», З. Черніловський – «міграція». В юридичній енциклопедії під рецепцією права розуміється «у широкому значенні слова усвідомлене запозичення й освоєння багатства чужої культури з метою збагачення власної» [28, с. 757].

З. Мельник правову рецепцію розуміє як складний процес, який не зводиться до механічного перенесення певних нормативних положень, а передбачає подальше засвоєння і використання ідей, принципів, інститутів щодо правової системи інших часів та інших народів як добровільне запозичення, а не примусове, як свідоме запозичення, як одностороннє запозичення, як запозичення, що відбувається за ініціативи суб'єкта – реципієнта, як запозичення, що є можливим у рамках взаємодії більш-менш однорідних правових систем [29, с. 8].

М. Ансель розглядає рецепцію права як «найбільш повну форму навмисного, добровільного зближення правових систем» [30, с. 63].

Інші автори невинноваровано розширюють поняття правової рецепції, розповсюджуючи її на запозичення власного національного правового матеріалу, що сформувався в попередні періоди.

Останнім часом накреслилась тенденція до непродуманого запозичення західних цінностей, котрі не мають аналогів в українській правовій спадщині. Така декоративна рецепція виникає як рятівна для правлячої еліти ідея запозичення правових «благ» інших цивіліза-

цій в умовах свідомої кризи. У цьому разі державна ідеологія переключає суспільну увагу на майбутні позитивні зміни, збиваючи революційну «напругу» та природне прагнення суспільства до реальної модернізації. Важко не погодитись із тим, що саме по собі залучення закордонних державно-правових інститутів не додає рецепієнту цивілізованості, тим паче не вирішує проблеми його правової культури [31, с. 37].

Правова спадщина та правова рецепція мають спільні риси. Правова спадщина та правова рецепція мають історичний характер – ідеться про використання юридичного досвіду та елементів правової культури попередніх поколінь, про тенденції розвитку правової системи від попереднього до теперішнього і від теперішнього до майбутнього. По-друге, правова рецепція – це не просто перенесення норм і принципів однієї правової системи на правове поле іншої, а складний процес пристосування, внаслідок чого з'являються нові суспільні та правові інститути. Правова спадщина також передбачає звернення до свого минулого правового досвіду, але такий досвід, випробуваний часом, пройшов через фільтр національної культури. По-третє, процес рецепції тісно пов'язаний з удосконаленням національного права, правова спадщина також «фільтрується» і має використовуватися не задля консервування історичного розвитку, а для позитивних змін у суспільстві.

Але, незважаючи на наявність спільних рис, ці явища правової дійсності все ж таки мають відмінну правову природу. Зокрема, якщо рецепція права передбачає прийняття як минулого юридичного досвіду різних країн, так і прийняття елементів паралельних правових систем, то правова спадщина звертається лише до свого минулого досвіду. По-друге, процес правової рецепції також тісно пов'язаний із впливом на сутність правової системи, що відрізняє її від правової спадщини.

Висновки. Правова спадщина – це досить складне поняття, яке містить різні правові явища, що є взаємопов'язаними між собою. Можна говорити, що правова спадщина виступає одночасно і відлунням минулого, і «зануренням у віковичну імлу», тобто спадщина виражає взаємозв'язок із минулим, відчутим та інтерпретованим у сучасності. Це поняття є самостійним правовим явищем, має свої особливості та характерні риси, хоча і має спільні характеристики та взаємопов'язане з такими правовими феноменами, як правова традиція, наступність у праві, циклічність, правовий досвід, рецепція, але всеодно відрізняється від них.

Список використаних джерел:

1. Завальнюк В.В. Правові традиції та антропоцентричне розуміння правової реальності. Митна справа. 2014. № 4 (94). С. 8.
2. Карташов В.Н. Преемственность в правовой системе общества: методологические основы исследования. Юридическая техника. 2011. № 5. С. 11.
3. Авраменко Л.В. Місце поняття «наступність» у категоріальному апараті теорії права. Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. Вип. 82. С. 6.
4. Рыбаков В.А. Преемственность в отечественном праве в переходной период: общетеоретические вопросы: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01. Омск, 2009. С. 28.
5. Софронова С.А. Правовое наследие и аккультурация в условиях правового прогресса общества: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Н. Новгород, 2000. С. 9.
6. Авраменко Л.В. Місце поняття «наступність» у категоріальному апараті теорії права. Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. Вип. 82. С. 8.
7. Оборотов Ю.М. Традиції і новації у правовому розвитку: монографія. Одеса: «Юридична література», 2001. С. 61.
8. Сулипов Р.С. Понятие и признаки правовых традиций: теоретический аспект. Вестник Пермского университета. Серия: «Юридические науки». 2010. № 4. С. 50.
9. Сорокин В.В. Русская правовая доктрина. Правовая доктрина России: теоретические и исторические аспекты: межвуз. сб. ст. / Под ред. В.Я. Музыкина. Барнаул, 2008. С. 19.

10. Овчиев Р.М. Правовая культура и российский правовой менталитет: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Краснодар, 2006. С. 10.
11. Карташов В.Н. Преемственность в правовой системе общества: методологические основы исследования. Юридическая техника. 2011. № 5. С. 11.
12. Авраменко Л.В. Місце поняття «наступність» у категоріальному апараті теорії права. Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. Вип. 82. С. 6.
13. Общая теория государство и права: акад. курс в 2 т. Т. 1. / Под ред. М.М. Марченко. М.: «Зерцало», 2002. С. 209.
14. Молчанов С.Н. К вопросу об использовании в законодательстве понятий «культурное наследие» и «культурное достояние» (информационно-аналитический обзор). Юрист. 1999. № 3. С. 8.
15. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1988. С. 368.
16. Тимофеев А.В. Юридический опыт: проблемы теории и практики: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Ярославль, 2008. С. 42.
17. Рыбаков В.А. Преемственность в отечественном праве в переходной период: общетеоретические вопросы: дисс. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01. Омск, 2009. С. 206.
18. Теория государства и права: учебник / Под ред. В.К. Бабаева. 2-е изд., перераб. и доп. М.: «Юрист», 2007. С. 227.
19. Рыбаков В.А. О понятии преемственности в социалистическом праве. Вестник Московского государственного университета. Вып. 1. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. С. 40.
20. Карташов В.Н. Преемственность в правовой системе общества: методологические основы исследования. Юридическая техника. 2011. № 5. С. 11.
21. Неновски Н. Преемственность в праве / Пер. с болг. М.: «Юридическая литература», 1977. С. 46.
22. Баллер Э.А. Преемственность в развитии культуры. М.: «Наука», 1969. С. 65.
23. Ромашов Р.А. Преемственность и цикличность в российском праве: единство и противоречие. Юридическая техника. 2011. № 5. С. 42.
24. Гумелев Л.Н. Этносфера: История людей и история природы. М., 2000. С. 258–261.
25. Соколов Ю.Н. Цикл как основа мироздания. Ставрополь, 1995. С. 21.
26. Авраменко Л.В. Місце поняття «наступність» у категоріальному апараті теорії права. Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. Вип. 82. С. 5.
27. Мальцев Г.В. Теория обычая и обычное право. Обычное право в современной России: проблемы теории, истории и практики. М.: НОРМА, 1999. С. 96.
28. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия. 5-е изд., доп. и перераб. М.: «НОРМА», 2002. С. 757.
29. Мельник З.П. Рецепція права як засіб вдосконалення правової системи (теоретико-правовий аспект): автореф. ... дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К., 2009. С. 8.
30. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права. Очерки сравнительного права. М.: «Прогресс», 1981. С. 63.
31. Рязанов М.Ю. Відродження слов'янської правової культури в Україні. Право і суспільство. 2015. № 6. С. 37.

